

Polské vzpomínky na Pražské Jaro v politickém diskursu. „Výchova k studu“ nebo „hrdost ze zodpovědnosti“?

Maciej Kostecki

Řecký filozof, historik a voják Xenofón napsal, že „je šlechetné a krásné, více zbožné a milé pamatovat si spíše dobré než špatné skutky“. Tato teze antického myslitele by mohla být mottem paměti politiky tvořených dnešními státy, zvláště v Evropě. Nechtěje rozhodovat o tom, jak se v podstatě tato paměť politiky realizuje, chtěl bych se zastavit nad tématem kolektivní paměti, její rolí a významem pro společenské soužití. Uznal jsem, že události ze srpna roku 1968 označené jménem Pražského Jara stejně jako jejich recepce v současném polském politickém diskursu dávají dokonalý příklad různých druhů sociální paměti.

V úvodu citované motto je stopou, která ukazuje, jak neobyčejnou váhu má kategorie paměti. Proto také to, co si pamatujeme, to jaké emoce máme s konkrétními vzpomínkami spojené, jak se domnívá sociolog Lech M. Nijakowski, má vliv na naše rozhodnutí, postoje i chování. Nad to ještě tvrdí, že toto „zatížení paměti narušuje racionální politická rozhodnutí“. Jestli je možné důvěřovat tomuto konstatování, lze dojít k závěru, že paměť je jednou ze základních kategorií v sociálním soužití, stojí za to si také více posvětit na její formování a fixaci v kolektivním smyslu.

Je možné, že pro většinu lidí je paměť vlastností jedince, ale to je velmi ošidný a povrchní pohled. Existuje také paměť kolektivní, sociální, kterou definuje Barbara

Szacka jako „soubor představ o minulosti skupiny a také všechny postavy a události z této minulosti, vzpomínané nejrůznějšími způsoby“. Způsoby vzpomínání na historické události pak přísluší chápat v širším kontextu než výroční akademie, stavění pomníků, nebo pojmenováním ulic jmény vybraných hrdinů.

Stejně důležitým způsobem tvarování společné paměti jsou vyprávění o minulosti. Přijímaje, za klíčové pro další úvahy, tvrzení o ontologickém charakteru, že společná skutečnost se formuje v procesech komunikace, pokládám za stupeň, na kterém se tvoří kolektivní paměť, kde je politický diskurs chápáný jako diskurs politických elit (intelektuálů, politiků, publicistů atp.) na veřejném fóru, které se vztahuje k politickým otázkám. Novinové články, televizní programy, výpovědi v masových sdělovacích prostředcích na téma historických otázek, způsoby interpretování historie, používané metafory, pokusy o vytvoření obrazu oběti nebo heroizaci konkrétního společenství tvoří naši společnou paměť, která v takto chápaném procesu je neustále příkladem a nejde ji jednou pro vždy ‚vtisknout‘ do myslí lidí, adresátů konkrétního diskursu.

Nabízí se tedy otázka, jak se v této perspektivě prezentují vzpomínky na Pražské Jaro, jestli jsou vyprávění na téma událostí ze srpna 1968 konzistentní a jestli ne, jak lze charakterizovat? Zdá se, že máme co dělat s, v titulu

již avizovanou, dichotomií, kterou pracovně nazývám „výchova k studu“ i „hrdostí ze zodpovědnosti“. Výchova k studu je pejorativním označením takových druhů vyjádření v politickém diskursu, které mají za cíl vystavení stydlivých karet (stránek) polské historie, a přinejmenším konfrontaci s problémovými a často stydlivými součástmi kolektivní paměti. Z této konfrontace, která byla ukuta protivníky, vznikla ironická nálepka „výchovy k studu“, je pokusem o zdiskreditování zástupců nepřátelského tábora, jako rituálně omlouvajícího se a stydícího se za polské dějiny. V polském politickém diskursu se takovou nálepkou honosí kruhy konzervativně-národního původu, zvláště svázané se současnou vládou.

Následující „hrdost ze zodpovědnosti“ je kladné označení propagované filozofem Andrzejem Lederem, jako reprezentantem široce pojatého liberálně-demokratického tábora, který si vzal za cíl vystavení pozitivních hodnot vyplývajících z vyrovnání se s temnými stránkami polského státu a společnosti. Tímto způsobem je načrtnuto klíčové rozdělení pro pochopení rozdílů ve vyprávění historie právě na událostech ze srpna 1968.

Jedním ze základních rozdílů obou, konkurenčních diskursů je problém „páchání“ (zde myšleno jako páchaní zločinu, nepravosti, nebo křivdy – pozn. překl.). To na kolik je intervence armád Varšavské smlouvy, a v nich na 20 tisíc polských vojáků, náš problém Poláků, a na kolik záležitost rozehraná nad hlavami Polska a Poláků Sovětským svazem. Z toho důvodu mávají nálepkou „výchovy k studu“ elity nejvíce svázané s pravou stranou politického spektra, které nerozpoznávají v událostech ze Srpna 68 naši, vinu Poláků. Vystavují mocenskou roli politiky SSSR, jeho imperialismu nebo monopolu na rozhodnutí v oblasti Varšavské smlouvy. Tituly článků o těchto událostech nebo jejich nadpisy v rozhodující většině obsahují formulace o agresi Varšavské smlouvy, Moskvy, Kremlu, nebo Sovětského svazu.

Oproti tomuto způsobu vyprávění historie, jsou události z roku 1968 úplně jinak podávány médií svázanými s liberálním táborem „hrdosti ze zodpovědnosti“, především Gazetou Wyborczou a Newsweekem. Ukázkové tituly připisují „páchání“ nám, jako společnosti, nebo státu: „Po stopách operace Dunaj, jak jsme zničili Pražské Jaro“, „Operace Dunaj, Poláci během invaze do Československa“,

„Před 49-ti lety jsme napadli Československo“. K tomu ještě tituly citovaných publikací zahrnující stejně silné formulace o polských tancích, které „rozjzdily Československo“, nebo o agresorech, „mezi nimiž byli i Poláci“. Zde lze vidět jasný rozdíl ve vytváření obrazu Pražského Jara médií národně-konzervativními a liberálně-demokratickými.

Obsahy novinových článků uvedených často u příležitosti výročí zmíněných událostí, se liší také pod zřetelem položení akcentů na poněkud rozdílné otázky v případě dvou analyzovaných způsobů vyprávění. Šlo by také říci, že každá strana se pokouší vyzdvihnout jiné aspekty událostí z léta 1968, a jiné zase zkouší opomíjet. V příběhu o polské vině máme co dělat s přenesením váhy na stupeň mezilidských vztahů. Autoři se často odvolávají na zážitky, vzpomínky konkrétních jedinců, často anonymních svědků historie, jednotlivých vojáků, nebo také rodin obětí, které chtějí ukázat tímto způsobem hrozbu ozbrojené agrese na jedinci. Jedna z reportáží publikovaná v krakovské odnoži Gazety Wyborcze publikuje příběh bratrance Jaroslava Veselého, který byl zabit polským vojákem v Jičíně, po právu autorem nazvaným polským místem hanby. Je to hořký příběh naplněný žalem z důvodu nejen ztráty blízké osoby, ale také z důvodu absence omluvy z polské strany, nebo mírného trestu pro pachatele. Uvedená reportáž vyzdvihuje záležitost morálního zanedbání ze strany polského státu, ukazující tak lidskou křivdu na neschopnosti přijmout zodpovědnost za spáchané zlo.

Diametrálně odlišný pohled prezentuje na stránkách „Rzeczypospolitej“ konzervativní publicista Piotr Semka, který klade důraz na geopolitického zapletení PRLU – a také nesamostatného, ne našeho státu – v komunistickém uspořádání a jeho despotických mechanismech. Na prvním místě máme „velkou politiku“, a obviňující tón na adresu komunistických vlád „Sověťů“, a systému nesvobody jako celku. Ukazuje také skutečnost společenského odporu Poláků, s nejnámější, ale také nejdramatičtější akcí, samozapálením Ryszarda Siwca. To je diskurs, který nadhazuje protivníkům využití „výchovy k studu“ zvyrazňuje mnohé elementy společenského odporu vůči agresi – míněním jeho autorů – s odpovídajícím nesouhlasem polské společnosti. Naopak „hrdí ze zodpovědnosti“ ve svém

příběhu neochotně vzpomínají na různé druhy projevů společenského odporu proti invazi, nakládají s nimi téměř neuctivě.

Na jedné straně vidíme ignoraci polského podílu na invazi do Československa, na druhé zase oslepení emocionálními tituly, které se jasně znovuobjevují v polské společnosti, ve státě agresorů, kteří způsobili ozbrojenou invazi, nevšímajíc si protestů. Zdá se, že obě tato sporná vyprávění historie hřeší svou jednostranností. Zejména, že v tomto typu pseudonáboženské žárlivosti, plné přesvědčení o vlastní všemohoucnosti s jakou hlásají svou pravdu na téma událostí v Československu různí autoři, si lze připomenout spíše politickou, než poctivou historicky zdokumentovanou analýzu. Je to o to více nebezpečné, že se hraje o naši společnou paměť. Vracejíc se do na začátku citovaných slov Nijakowského o vlivu kolektivní paměti na sféru politické kultury a také emocí a vyplývající z toho postojů, je třeba potvrdit, že naše společná paměť by měla být předmětem daleko hlubší reflexe, ne nástrojem

k formování duší, pokusem o zdiskreditování politických protivníků a vystupňování emocí.

Profesor Andrzej Leber má bezpochyby pravdu, když mluví o tom, že otázky viny a studu mohou být paralyzující a absence uznání našeho státu za spoluviníka, se zdá být důvodem této paralýzy. Autor *Vysněné revoluce* dodává, že neschopnost udeřit se v hrud' a pokusy o pokání jsou doménou „subjektu, který se cítí slabý a bojí se zneužívání ze strany silnějšího, nebo zatížení vinou“. Důležité je nepovolit z pokusů jako postava kněze z Mickiewiczových Dziadů, který říká: „(...) bolest vzpomínky/Nás samotné stravuje, ale nic nezmění“, zejména, pokud pokusy zapomenout na temné stránky v historii každého kolektivu jsou silné, avšak vedou k znevážení všech, kteří z rukou daného kolektivu utrpěli příkoří. Podobně také zapominání na ušlechtilé postavy můžeme považovat za výraz křivdy na lidech, kteří se prokázali svou ušlechtilostí. Formování kolektivní paměti vyžaduje tudíž neustálé hledání aristotelovského zlatého středu, jinak tomu není ani v případě Pražského Jara.